

Med sidste skib hjem

Af Dan Laursen

Det var i den sidste halvdel af august og første halvdel af september 1939, jeg lå i en lejr nede på sydkysten af Nugssuaq halvøen ved Patut sammen med senere afdelingsgeolog, dr. Viggo Münther. Som medlemmer af den 2. danske Nugsuaq ekspedition var vi i færd med at afsøge kyststrækningen derfra og op til Tuapaussat for marine aflejringer, afsat efter sidste istid. Vi var ude »på arbejde«, da vi langt ude i Vajgattet kunne se en motorbåd nærme sig fra sydøst som en lille prik ved roden af et V, som blev større og større eftersom båden kom nærmere og nærmere. Vi ventede ikke besøg af nogen, men gik alligevel tilbage til lejren. Efter en 10 -15 minutters forløb dukkede fartøjet op og vi kunne straks se, at det var »C. C. G. Andræ«, som 2. Nugssuaq ekspedition havde lånt af geodæterne og som førtes af den kendte geodætsskipper Jens Olsen. Vi begyndte at smelte noget is, så vi kunne traktere Jens med en kop kaffe og et glas blødt brød. Det er jo ikke til at kaste anker på visse strækninger af Nugssuaq kysten, og der, hvor vi lå, var netop sådant et sted. Jens tog så jollen, mens en af hans matro-

ser lod Andræ cirkle udenfor kysten. Det første Jens sagde, da han hoppede i land, var: »Der er krig i Europa, Hitler er rykket ind i Polen«, og derpå: »Her er jeres post«, idet han smed en temmelig stor sæk hen i favnen på mig. Det var første gang, siden vi tog hjemmefra i juni, at vi havde hørt noget livstegn fra dem derhjemme, så vi ville jo egentlig gerne have trukket os tilbage til privatlivets fred og begyndt at læse breve, men der var jo værtspligterne, så mens Jens fortalte om de seneste begivenheder ude i verden, som han havde fået fortalt dem over Godhavn radio, fik vi emaljekrusene frem og hældt op, det der skulle hældes op. Mærkeligt nok interesserede situationen hjemme i Europa os ikke så overvældende, men vi hørte da efter, indtil Jens var færdig med sine nyheder. Han fortalte os derefter, hvornår han ville komme

Dan Laursen, geolog, har på forskellig vis været beskæftiget med Grønland det meste af livet. I en årrække redaktør af tidsskriftet Grønland og Meddelelser om Grønland, hvorefter han blev professor på amerikanske colleges.

og hente os ned til Jakobshavn, hvor det var meningen, at vi skulle afvente skibsløjlighed hjem, idet han som sædvanligt lovede os al landsens ulykker, hvis ikke teltet, alt grejet og alle slædekasserne lå parat til at lastes nede på stranden, når »Andræ« kom igen. Det lovede vi naturligvis – også som sædvanligt. Jens duttede af, og vi kunne endelig gå igang med posten. Jeg fik 13 breve fra min kone på en gang plus et utal af aviser, så for en gangs skyld tændte vi et stearinlys, da det begyndte at knibe med at kunne se at læse. Da vi var færdige med posten, drøftede vi situationen, men kun et øjeblik, da vi blev enige om, at vi hverken kunne gøre fra eller til, så vi hellere måtte se at få lidt søvn, inden vi skulle i felten igen. Jens Olsen kom til den fastsatte tid, og vi var parat til at få alt vort grej ombord og sætte kursen mod Jakobshavn. Det var også på høje tid, da det var begyndt at fryse så hårdt, at vandet i vor vandspand var bundfrosset de sidste morgener, når vi vågnede, så vi var holdt op med at vaske os og i stedet bruge de dyrebare dråber vand, som vi anvendte vor kostbare petroleum til at smelte isen til at lave kaffe af. Tilmed var det begyndt at sne, så det var umuligt for os at lave mere feltarbejde, og det var i det hele taget blevet lidt ubehageligt at ligge i lejr, da vi jo kun havde den sædvanlige sommerudrustning. Vel ankommet til Jakobshavn fik vi vort habengut op i varehuset, og vi blev sely af professor Rosenkrantz ført op til det gamle sygehus, som dr. Saxtorp velvilligst havde stillet til ekspeditonens rådighed. Her var vi alle indlogeret, undtaget ekspeditionens kvindelige medlem, magister Solveig Munch, i daglig tale

kun kaldet Sole. Hun var blevet inviteret til at bo hos det meget gæstfrie kolonibestyrerpar Aage og Else Knudsen. Vi brugte nu tiden til at gøre os nyttige på forskellig måde, efter at vi havde gjort al vort ekspeditionsgrej klar til hjemrejsen. Jeg holdt en hel del til hos dr. Saxtorp og frue, idet jeg bl.a. fik det nyinstallerede røntgenapparat på sygehuset til at fungere. Ikke fordi jeg havde specielt kendskab til røntgenapparater, jeg har kun fysik som bifag, men jeg kunne tysk, hvad montør Johansen, der havde stillet apparatet op, ikke kunne, og derfor ikke havde haft megen fornøjelse af monteringsanvisningen. Han havde fået vendt selve røntgenrøret 180°, da han satte det i, hvilket bevirkede, at der kom nogle slemme skygger på skærmen, så det så ud som om patienten, der var til gennemlysning, havde et dobbelt sæt ribben. Det blev nu rettet, hvilket medførte, at jeg også blev sat til at reparere fru Saxtorps to lysbilledapparater, som havde lidt skibbrud på et eller andet tidspunkt. Knud Eriksen, ekspeditionslæggen, gik med dr. Saxtorp på dennes daglige sygebesøg, og sådan gjorde vi altså nytte rundt omkring i kolonien. Hvornår vor hjemrejse kunne finde sted, vidste vi intet om. Da krigen var brudt ud, blev der beordret radiotavshed i Handelsens flåde, så intet om skibenes afgang, positioner, ankomster osv. måtte sendes. Så vi havde bare at vente.

Da jeg for første gang kom ind i det gamle sygehuskøkken, kom jeg for skade at sige, da jeg så det store gammeldags komfur: »Det kan der vel nok laves en del mad på!«, hvilket medførte, at Rosenkrantz udnævnte mig til ekspeditionskok,

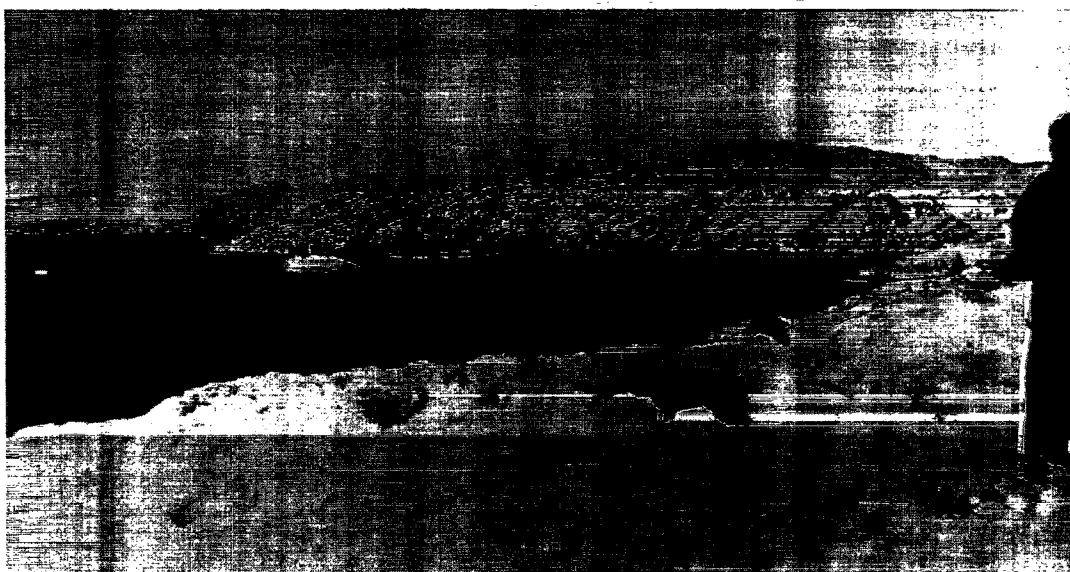


Jakobshavn i sne september 1939. Midt i billedet Zionskirken med det gamle sygehus til venstre.

hvilket jeg intet havde imod, jeg elsker nemlig at lave mad. Til hjælp havde jeg et af de andre ekspeditionsmedlemmer på skift og permanent Kathrine, en yngre grønlanderinde, som lige var blevet enke med 3-4 små børn. Hun havde tidligere været i huset hos danske embedsfamilier, så hun talte lidt dansk, og med det grønlandske, som jeg i sommerens løb havde pilleret op, var vi i stand til at forstå hinanden og føre en helt fornuftig konversation. Det var kun madlavningen, som jeg var ansvarlig for. Ølbrygningen, som var en meget vigtig aktivitet i vor husholdning, var forestået af dr. Knud Eriksen og magister Bruno Thomsen, som var ekspeditionens udrustningschef og som i den egenskab havde været ansvarlig for ekspeditionens flaskeregnskab sommeren igennem. Thomsen havde allerede i studietiden og altså kun nogle år før ekspeditionen fået kælenavnet Øl-Thomsen.

Det blev naturligvis på ekspeditionen *forgrønlandsket* til slet og ret »Imiaq«. Det alene berettigede ham til at forestå brygningen i lånt apparatur. Flasker havde vi tilstrækkeligt af og propper ligeledes. En af nætterne efter vor første brygning blev vi pludselig vækket ved et par skud fra spisekammeret – eller sådan lød det i hvert fald. Det viste sig imidlertid at være et par af propperne, der som champagnepropper med et ordentligt knald forlod flasken, medens de kostbare dråber som en gejser stod ud af flaskehalsen. Aldeles omgående og senere bandt vi propperne fast med sejlgarn.

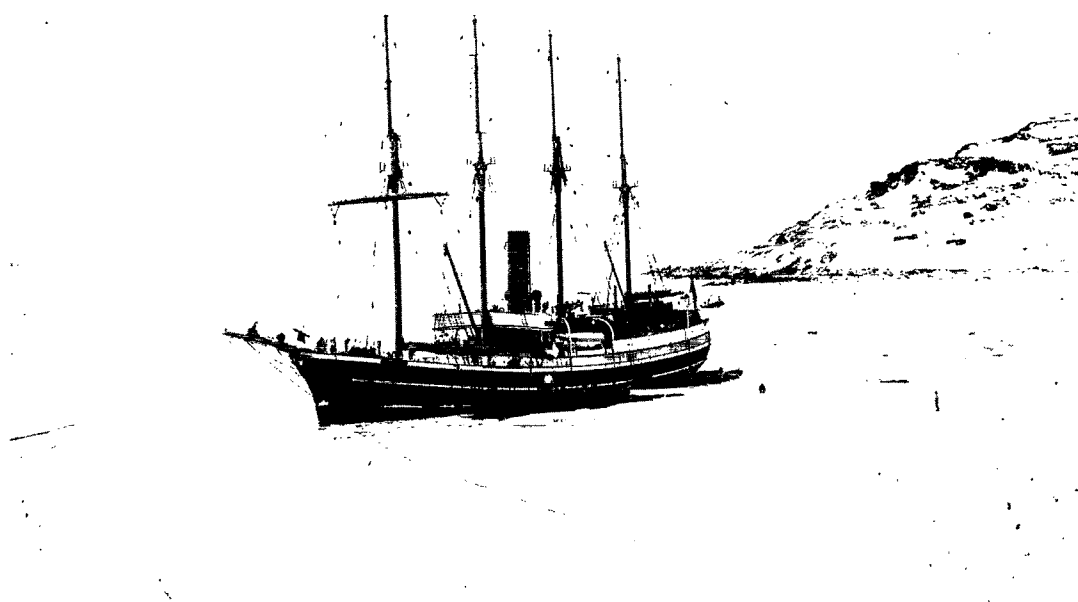
På denne og lignende måder fik vi tiden til at gå i september måned. Vi diskuterede naturligvis, hvad vi ville gøre, hvis der nu ikke kom noget skib op for at hente os, således som det blev tilfældet med van Hauens »Danske Thule og Ellesmere Land Ekspedition.« Jeg



Gertrud Rask står havnen ind. Jakobshavn, oktober 1939.

kan huske, at Noe Nygaard og jeg ville købe en slæde og et godt spand hunde samt den fornødne udrustning og tage nordpå til Thule distriktet, over til Ellesmere Land og sydpå gennem det canadiske arktiske arkipelag til Canada og USA og så derfra hjem. Nå, alle disse planer blev heldigvis ikke til noget. En dag i slutningen af september kom Aage Knudsen op til det gamle sygehus og fortalte os, at vi hellere måtte gøre klar til en hurtig udrykning, idet han havde erfaret ganske kort sydfra, at den firmastede dampskonnert »Gertrud Rask« var på vej til kolonien dels med forsyninger, dels for at hente os. Vi gjorde os naturligvis straks parat til at rykke ud, når skibet kom, og levede om jeg så må sige fra hånden til i munden indtil »umiarssu-
aq«-råbet lød gennem kolonien, og skibet stod havnen ind.

Det var ganske rigtigt »Gertrud Rask« med kaptajn Vestmar på broen og overstyrmand Mørch som næstkommanderende. Som andenstyrmand var der hyret en norsk navigatør, da handelens egen andenstyrmand var blevet syg i allersidste øjeblik inden afrejsen. Efter at skibet var fortøjet påbegyndtes losningen øjeblikkeligt i det mest henrivende snevejr, man kunne ønske sig. Der lå i forvejen 2-3 m sne i landskabet, og ned gennem kolonien gik man som gennem en gade flankeret af en 2½ m høj snemur på begge sider. Da godset til kolonien var udlosset, tog vi fat på at få ekspeditionens gods ombord. Det gik meget hurtigt, og vi fik lige tid til et sidste farvelgilde, inden afskedens time slog, og vi gik ombord og fik installeret os i de små, men hyggelige lukaf'er, hvor der lugtede åh så gammelt af Den kgl. grønlandske Handel,



Gertrud Rask fortøjet ved iskanten. Foto: John Høegh.

hvis der endnu er nogle, der kan huske, hvordan den lugt var. I almindelighed blev den kaldt lastelugt. Vi gik ud i Davis Strædet og lagde kursen sydover. Vi skulle, inden vi stævnedes hjemover, lige et smut ind til Godthaab/Nuuk. Her skulle vi hente to passagerer, nemlig en frk. Larsen samt kaptajn Vestmars kone, Sigrid. Dette navn udtaltes af skipperen, der var fra Lolland, som Si'ri' med to aldeles stumme bogstaver, nemlig g og d. Vi var inviteret til middag hos landsfoged Svane, som imidlertid ikke var hjemme, da vi kom. Fruen fortalte os, at hun ventede sin mand hvert øjeblik, det skulle være;

han var i embeds medfør taget sydpå for at undersøge rigtigheden af et rygte, der pr. kamiktelegraf var nået Godthaab (og forresten også Jakobshavn inden vi forlod samme). Dette rygte gik ud på, at det tyske skib »Bremen« havde søgt ly og skjul i en af de sydgrønlandske fjorde. Svane havde udstyret sig med en guld-tresset kasket, som tegn på sin værdighed, og for at understrege denne også med sin private spadserestok, hvorpå han var gået ombord i landsfogedbåden og var duttet sydpå.

Fruen havde ret, det varede kun en halv times tid, så kom landsfogeden

hjem. Han havde ikke set det ringeste spor af »Bremen«. Mens vi lige snuppede en velkomstdrink, spurgte et af ekspeditionens medlemmer hr. Svane, hvad han ville have gjort, hvis det virkelig havde været tilfældet, at »Bremen« havde søgt ind i en af fjordene. »Jahee, så havde jeg jo nok været nødt til at beslaglægge skibet og arrestere kaptajnen«, var svaret. Der var et par af os, der først skævede hen til stokken og den guldtressede og derpå til hr. Svanes ansigtsudtryk – ikke det mindste mikroskopiske tegn på andet end dødsens alvor. Han havde gjort det, og det var gået godt, for i forbesættelsestidens Grønland gik *alting* godt!

Næste morgen tidlig stod vi havnen ud og lagde kursen sydover. Det var overtrukket med snebyger, og det blæste en halv storm, hvilket bevirkede, at der var en hel del tomme pladser ved morgen-, frokost- og middagsbordet. Til sidst mødte kun statsgeolog Helge Gry og Deres ærbødige op til samtlige måltider. Vi var efterhånden nået ned til Kap Farvel, hvor vi blev mødt af vindstyrke 11 fra øst! Selvom vi havde sat mester Jensen op på sikkerhedsventilen, var det helt udelukket, at Gertrude kunne runde Kap'et; der var kun een ting at gøre: ligge underdrejet og håbe på, at vindstyrken ville falde så tilpas, at vi kunne avancere. Der syntes ikke at være meget håb i den retning, tværtimod. Vi havde stadig vindstyrke 11 imod, så i løbet af de næste par etmål var vi kun ca. 700 sømil fra Canadas Labradorkyst. Så løjede vinden, og vi fik den oven i købet ind agten for tværs, så kaptajnen besluttede at sætte nogle sejl, hvorpå det gik strygende mod

øst igen – indtil vi atter skimtede Grønlands takkede sydlige område. Så blæste det igen op fra øst, og i løbet af et par vagter var vi igen oppe på vindstyrke 11, og igen på vej tilbage til Canada. Vi nåede aldrig at få landkending, men vi havde som før kun nogle hundrede sømil igen, inden vi kunne have skimtet Grønlands store nabo mod vest, da vinden drejede, så vi igen kunne få nogle klude op og vende næsen hjemefter. Denne gang lykkedes det, og vi kom virkelig forbi Kap'et, vinkede et sødmefyldt Farvel til fyrmesterens datter derinde og satte alle sejlene, for nu skulle vi altså hjem! Det viste sig hurtigt, at skibet løb hurtigere, hvis skruen blev slået fra, så dette skete, og Gertrud kom op på 9 knob, hvad der ikke var så ringe endda. Der var stadigvæk en gevaldig søgang, så de fleste af passagererne lå og passede på køretøjet. Vi var stadig kun Gry og undertegnede, som mødte op til måltiderne repræsenterende de andre passagerer. Vi havde selvfølgelig slingreribberne på og spiste alt, forret, hovedretten og desserten af nogle skåle, der også gjorde det ud for dybe tallerkener, når vi spiste suppe; vi fyldte kun lige bunden af skålen, så det tog sin tid bare at komme igennem første ret. Da der var så få til måltiderne, bestemte Kaptajn Vestmar, at vi skulle have bitter til morgenbordet, snaps og øl til frokosten og vin til middagene. Det var vældigt spendabelt, men også vældig vanskeligt. Til frokosten for eksempel fik kaptajnen, der præsiderede for borden, overrakt snapseflasken af hovmesteren, hvorefter han trak snapseglasset op af brystlommen på uniformsjakken, hældte en halv snaps op i det rette øje-

blik, når skuden lå i en ganske bestemt vinkel (ca. omkring 45° sagde hastigt *skål*, når glasset var på vejen op til munden, tømte glasset og sagde ahaaaa, idet han stak snapseglasset ned i brystlommen igen. Høkeren var imidlertid gået videre til den næste med flasken og ceremonien gentog sig. Og det var omtrent på samme måde vi drak øl, kun, at ølglasset var anbragt i en af jakkelommerne og flasken i den anden. Det var svært, men vi fik det da lært. Vi havde i sidste havn i Grønland taget så meget frisk proviant ind, som hovmester, skipper og kokken i skøn forening havde vedtaget ville vare turen til København. Efter de første par dage underdrejet ved Kap Farvel og med udsigt til en langvarig tur hjem, bestemte kaptajnen, at al frisk proviant skulle overlades til styrmand Mørch, som led af et ondartet mavesår, og som derfor ikke tålte saltede, røgede og anderledes konserverede madvarer. Vi gjorde dette gladeligt, thi styrmand Mørch var, som alle de officerer (og mandskab) jeg har sejlet med i KGHs skibe, vældig populær blandt passagererne. Om han blev det hos kokken, ved jeg ikke, men en dag Gry og jeg prøvede at få lidt motion ved at gå en tur på dækket, hørte vi kokken hvisle ud gennem fortænderne: »Man sku' f-e-m- ha' været ujdannet smej i stejet for kok«, idet han var i færd med at åbne nogle store konserverdåser, hvis indhold af »Død mand« han iøvrigt ganske mesterligt lavede en dejlig ret af, som aldeles ikke smagte som dåsemad. Og ledsaget af KGHs sædvanlige dejlige St. Emilion var det som en festmiddag hver dag.

På den måde arbejdede vi os østover

og nåede Færøerne. Vi ved allesammen, hvordan et rygte eller en anden historie kan brede sig ud over det ganske land, og det er forklarligt, der er jo mennesker dér, men hvordan et rygte kan brede sig ud over Nordatlanten, er lidt af en gåde. Ikke desto mindre hed det sig herude på de store våde vidder, at tyskerne eller englænderne havde udlagt et kæmpe stort minefelt rundt om øgruppen. Vestmar besluttede at tage chancen, så vi krydsede på må og få gennem feltet, siden gennem Djupene og krydsede videre på den anden side, alt sammen i den tætteste tåge man kunne ønske sig, og der skete intet. I lidt afstand fra øerne lettede tågen, og snart efter var der en engelsk flyvemaskine over os. Han forsvandt dog straks, så vi fortsatte bare, men da han kom igen den næste dag, sagde Vestmar: »Vi lægger kursen ret nor' å står op i Norskehavet, thi vi ska' inte opbringes å hales inn' til Kirkwall til inspektion, det ka' ta' flere u'er«. Som sagt så gjort, vi stak nordpå og holdt den gående, indtil vi var på højde med fyret Holmengrå på den norske vestkyst et stykke nord for Bergen. Så lagde vi igen kursen østpå og ankom ganske rigtigt efter et par dages forløb netop til Holmengrå i den norske skærgård. Det var herligt at komme ind i roligt vand efter den lange gyngetur, vi havde været ude for. Og det havde en forunderlig virkning på passagererne; med Si'ri' i spidsen kom de ud i solskinnet på dækket og nød sejladsen i liggestolene. Der var høj stemning ved måltiderne og om aftenen var alle skibets spillekort i brug. Jeg havde æren af at have skipperen som makker i bridgespillet. Og det gik til på denne

måde. Som tidligere antydet talte kaptajn Vestmar udpræget lollandsk, og da hele min fars slægt består af lolliker, spurgte jeg en dag skipperen, hvorfra på Lolland, han var. »De' ka' såmæn' være de' samm' mæ' de', for de' ste' kenner Di nunte illi'veller, mens els' forresten æ de' Vestenskov«. »Det ved jeg godt, hvor er, for min farmor var fra Vestenskov«. »Nåe, hvem var så Deres farmor?« »Hun hed Cecilie Petersen.« »Herregu' da, er Sisi Deres farmor, ja hinner har je' s'mæn sittet på skolebænk ve' si'en a«. Og så var vi jo næsten i familie. Jeg lærte forresten nogle danske ord, som jeg ikke før havde kendt. Når skipperen havde fået en god hånd, så var der »emoulementer i den«, og når vi fik nogle overtræk, så gav den »kaplak«. Da jeg kom hjem til det hjemlige leksikon, slog jeg de to gloser op, det viste sig at være betegnelsen på nogle ekstra indtægter, som skippere fik ved forskellige lejligheder. Den første aften indenskærs var virkelig en festaften. Der er sikkert stadigvæk nogle, der kan huske det fad med knas, der blev serveret i Handelens skibe: Rosiner stadig siddende i klasen med mandler til, plus et glas portvin eller madeira. Det stod den på den aften og stemningen var høj. Det var den ikke næste dag. Vi var nået ned til Bergen og skibet løb naturligvis ind i havnen. Det skulle gøre godt at komme i land og få strakt benene, så de blev lige lange igen! Kaptajnen gik i land men kom tilbage med den besked, at kun han selv og hovmesteren kunne gå i land og købe de fornødenheder, som vi manglede. Man ville også sende en eller anden vandskude ud og forsyne os med frisk forsyning af ferskvand. Så vi sejlede vide-



Kaptajn Vestmar tager en solhøjde i nærheden af den norske vestkyst. Oktober 1939.

re sydpå indenskærs og forsøgte os i Stavanger, men med samme resultat. Det sagdes, at man var bange for spioner, så Gertrud Rask gik videre sydpå. Vestmar havde fået at vide, at Englænderne havde udlagt et stort minefelt i Skagerak for at forhindre den tyske Østersøflåde i at komme ud, og da skipperen kunne regne ud, at vi ville komme til at krydse dette farvand i nattens mørke, hvad han meget nødig ville, gik vi ind til Kristiansand. Kaptajnen trak i sin fine uniform og med skibspapirerne i en flot lædermappe lod han sig sejle ind til havnekaptajnens kon-

tor, hvor han »mæ mit go'e navn og person, mit skiv og dets hele la'ning vil garantere for at alle passagererne er go'e danske kvinder og mæn'«. Det må have gjort indtryk på havnekaptajnen, for vi fik alle lov til at gå i land den aften. Kaptajn Vestmar inviterede os alle en tur i den stedlige biograf og bagefter en tur på et dejligt konditori, hvor vi fik chokolade og lagkage. Vi måtte dog holde tidligt op med den landgangstur, for havnekaptajnen havde rådet vor kaptajn til at lette kl. 4 den næste morgen tidligt, for at nå over Skagerak i dagslys. Vi var naturligvis alle oppe den næste morgen og overværede, at vi lettede anker. Vi blev eskorteret ud gennem norsk farvand af selveste Tordenskjold, en torpedobåd fra den norske marine. Et stygt syn mødte os i selve udløbet af havnen: der lå tre store grime miner, som var drevet i land og bjerget aftenen i forvejen. Efter dette syn var



Gertrud Rask til ankers på Kristiansands red. 29. oktober 1939.



Magsvej i den norske skærgård. Frk. Larsen, Bruno Thomsen og forfatteren hygger sig i solskinnet.

der en af passagererne, der spurgte Vestmar »Hvad vil der ske, hvis skibet støder på en mine?« Ganske omgående faldt svaret: »Så ve' je' sgu nø'ig være minen!« Som tidligere nævnt var der radiotavshed, så længe vi var udenfor danske farvande, men da vi ud på eftermiddagen, efter en heldig sejllads over Skagerak kom ind under Skagen og havde fyret i sigte, sendte vi et enslydende telegram til vore forskellige adresser om vor forventede ankomst, hvorefter vi igen gik udenfor tremilegrænsen med kurs mod Læsø Trindel. Ned gennem Kattegat havde vi det sædvanlige »søslag«, men vi var alle som een oppe, da vi havde Kronborg om styrbord igen og kippede med vort flag for slottets på flagbastionen. Lidet anede vi, at det var sidste gang et af KGHs sejlskibe stod sundet ind, og at en æra dermed var forbi.